

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ҚАРАҚАЛПАҚ ХӘМ ИНГЛИС ХАЛЫҚ ЕРТЕКЛЕРИНДЕ ТАРИЙХЫЙ-
МӘДЕНИЙ БАЙЛАНЫСЛАР ХӘМ СЮЖЕТЛИК МОТИВЛЕР
СӘЙКЕСЛИГИ

З.К.Сайтова

Эжинияз атындағы Нөкис мамлекетлик
педагогикалық институты Факультетлер ара
шет тиллери кафедрасы ассистент
оқытыушысы

Аннотация. Қарақалпақ хәм англис халық ертеклеринде тарийхый-мәдений байланыслар хәм сюжетлик мотивлер сәйкеслиги. Бири туркий, бири герман тиллеринде сөлесетуғы халқлар болса да усы халықлардың ауызеки дөретиушилигинде өзара мазмуны жағынан уқсаслықлар, соның менен бирге, миллий өзгешеликлер бар. Усы халқлардың тили, фольклоры, жазба әдебияты, сөз санъаты, тарихы, мәданиятында уқсаслықлар бар. Бул мәселелерди терең үйрениу зәрүрлиги туўылмақта.

Таяныш сөзлер: Ертеқ, миф, әпсана, сюжет, мотив, мәденият, география.

Аннотация. Соответствие историко-культурных связей сюжетных мотивов в каракалпакских и английских народных сказках. Хотя есть народы, говорящие на одном тюркском и одном германском языках, эти народы имеют сходство с точки зрения их общего содержания в фольклоре, а также национальных особенностей. Язык, фольклор, письменная литература, искусство слова, история, культура этих народов имеют свои особенности. Есть необходимость в углубленном изучении этих вопросов.

Ключевые слова: Сказка, миф, сюжет, событие, мотив, культура, география.

Abstract. Correspondence of historical and cultural connections of plot motives in Karakalpak and English folk tales. Although there are peoples who speak one Turkic and one Germanic language, these peoples have similarities in terms of their common content in folklore, as well as national characteristics. The language, folklore, written literature, the art of words, history, culture of these peoples have their own characteristics. There is a need for in-depth study of these issues.

Key words: Tales, epic, myth, legend, spot, event, motive, culture, geography.

«Ертеқ – фольклордың үлкен бир тараўы. Ертеқлер көбинесе қара сөз бенен белгили, күтә сийрек түринде қосық пенен де ушырасады. Ертеқ деген сөздің өзи «ерте» деген мәнини аңлатады. Бул термин көпшилиқ күн шығыс халықларына ортақ.

Қарақалпақ фольклорында ертеқлер күтә үлкен орын ийелейди, олар өзлериниң темасы, мазмунына қарағанда да хәр түрли болып келеди. Егер биз қарақалпақ ертеқлерин классификациялық, оларды: хайўанлар хаққында, қыялай, реалистлик, легендалық ертеқлерден бир неше түрге бөлиўимиз мүмкин. Әлбетте, қарақалпақ ертеқлериниң буннан да басқа түрлериниң болыўы итимал. Басқа халықлардың ертеқлери сыяқлы қарақалпақ ертеқлери де қоңсы халықлардың ертеқлери менен мазмуны жағынан күтә жақын, бул жақынлық халықлардың бир-бири менен араласып отырғанлығынан келип

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

шыққан. Сондай-ақ, қазақ, өзбек халықларында ушырасатуғын гейпара ертеклери қарақалпақлар арасында да кеңнен ушырайды. Бирақта, қайсы халықта болмасын ертеклер сол халықтың өзине тән өзгешелигин сақлайды, темасы, сюжети, стили жағынан қарақалпақ ертеклери басқа халықлардың ертеклеринен ажыралып турады» [1:30-31].

Биз жоқарыда атап өткен ертеклерине үнлес, яғный қәлипке түскен мотивлерди қарақалпақ халық ертеклеринде де ушыратамыз. «Өгиз баққан үш жигит» [2:269-270] атлы қарақалпақ халық ертегинде де кумулятивлик белгилер бар. Асқар, Басқар, Айдар деген үш туўысқанның үлкен бир өгизи болады. Өгиз суў ишкенде бир көлдиң суўын таўысады. Бир күни сол өгизди жайын жутады. Жайынды қара қус алып ушады. Қара қус бир серкениң шақына қонып олжасын жейди. Жайынның ишинен өгиз шығады. Өгиздиң жаўырын сүйеги бир ғаррының көзине түседи. Кемпир ғаррының көзиндеги сүйекти тили менен алады. Сүйек сол аўылда қалады. Сүйектиң үстине бир аўыл көшип келеди. Олар қақпан қурады. Және бир бала бөлек қақпан қурады. Азанда баланың қақпанына бир түлки түседи. Хәмме аўыл түлкиге таласады. Бала түлкиниң бир жағын, ярымын аўыл халқы алады. Бир аяыл малақайлы болады. Ал, сол түлкини тутқан балаға түлкиниң жарты териси бир дегелейге зорға жетеди. Сонда булардың қайсысы үлкен, қайсысы киши? Мине, ертек тыңлаўшыларына, оқырманларына усындай қызықлы сораў тасланады. Буған ойланған ертек тыңлаўшыларының ой-өрисе өседи.

«Аңқаў ғарры» атлы қарақалпақ халық ертегинде де жоқарыда келтирилген англичан кумулятив ертеклериндеги мотивлер менен үнлеседи. Онда ғаррының тоғайға үш мәрте барып, хәр түрли олжаларды алып келиўи сөз етиледи. Дәслеп ийне таўып алып, оны қапшыққа салып алып келиўи, үйинде таба алмаўи сөз болады. Соң тоғайға және барып, орақ таўып алып, оны жағасына илдирип келиўи, соң күшик тапқанында оны белине байлап келиўи оғада қызықлы баянланады. Бул шынжырлы байланыс англичан кумулятив ертеклеринде де орын алған. Дүнья жүзине белгили «Колобок» (Гүлше нан) атлы рус халық ертеги де кумулятивлик характерге ийе. Ондағы Гүлше нанның кемпир-ғаррыдан, үйинен қашып кетиўи, жолда қоянға, қасқырға, айыўға, түлкиге дус келиўи ўақыялардың қайталаныўын көрсетеди.

Англичан халық аўызеки дөретпелерин тереңирек үйрениўде улыўма Уллы Британияның тарийхына, өтмишине, мәдениятына, географиялық жайласыўына, турмысына тоқтап өтиў керек.

«Уллы Британия Европаның арқа-батысында Британ атаўларында жайласқан мәмлекет. Уллы Британия атаўларында Англия, Шотландия хәм

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Уэльс жайласқан. Арқа Ирландия Ирландия атауының арқа бөлиминде орналасқан. Арқада Ирландия менен шегаралас, батыста Атлантика океаны, шығыста Арқа теңиз, кубла-шығыста Уллы Британияны Европадан ажыратып туратуғын Ла-Манш буғазы менен тутасқан. Англия аймағында Пеннин таулары жайласқан. Пеннин тауларынан кублада хэм Уэльстен шығыстан Орайлық хэм Кубла Англияның үлкен бөлегин ийелеген кең тегислик жайласқан. Аймақтың кубла шетинде Дартмур төбеликleri бар. Тийкарғы дәрьялары: Темза, Северн, Тайн, Мерс...Уллы Британияның 77% жерлери дийқаншылық ушын жарамлы. Англияның өсимлик дүньясы анағурлым жарлы, тоғайлар тек 4 % майданды ийелеген. Хайуанат дүньясында кийик, түлки, қоян хэм қасқырлар жийи ушырайды. Қуслардан кеклик, кептер, ғарға хэм басқалар көп тарқалған. Көллер хэм дәрьяларда балықлар көп.

Британия атауда жайласқанлықтан онда жасаушы халықлардың тиришилиги, турмысы океан, теңиз, көллер, дәрьялар менен байланысып келеди. Мысалы, қарақалпақ илимпазлары С.Ахметов хэм С.Баҳадырова былай деп келтирди: «Ертектің сюжети тийкарында шығарма жазыу, әдебиат тарийхында бурыннан бар дәстүр. Халық аўзындағы әпсана, миф, ертеклердин сюжети жазыушылардың жаңа шығармасына сюжет болады. Мысалы, Низамий, Техлевий, Наўайы дөреткен «Шахнама» дәстанлар циклиндеги Ләйли-Мәжнүн, Фархад-Шийрин хакқындағы дәстанлардың сюжети халық аўзындағы әпсаналарға тийкарланған. Бердақтың «Ақмақ патша» дәстаны ертектің сюжетинде жазылған» [1:31-32].

Биз жоқарыда қарақалпақ хэм англичан халық ертеклериндеги улыўмалық мотивлерге тоқтап өттік. Бир-биринен оғада алыста жайласқан бул еки халықтың ертеклериндеги улыўмалық мотивлерди, сюжетлерди үйренип, миллий өзгешеликлерин ашып берий, тереңнен изертлеу фольклортаныўдағы әҳмийетли мәселелердин бири.

Әдебиатлар:

1. Ахметов С., Баҳадырова С. Фольклорлық терминлердин қысқаша сөзлиги. – Нөкис: Билим, 1992. – 152 б.
2. Қарақалпақ фольклоры. Қарақалпақ халық ертеклери. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1977. – Том 1. – 364 б.